

Tóth Imre

A hűség-mítosz hatása a népszavazás utáni Sopron mindennapjaira

A „civitas fidelissima”

1921. december 14-én Sopron lakossága népszavazással váltotta meg magyarságát, mely a Saint Germain-i és trianoni szerződések miatt veszélybe került. Az esemény akkoriban országszerte nagy jelentőséget kapott, Sopronban pedig később is döntő igazodási pont, fontos tényező maradt. A szavazás hosszú ideig kihatott a város politikai viszonyaira, a helyi német és magyar lakosság sorsára. Az eseménynek egyaránt voltak pozitív és negatív hatásai is.

Az általános lelkesültség legfőbb manifesztuma a „Leghűségesebb Város” címének odaítélése volt, 1922-ben. A „civitas fidelissima” gondolata, háttérben a nemzethez tartozás demonstratív kifejezése alfája és omegája lett a két háború közötti évek város-politikusi megnyilvánulásainak. A korszak retorikai sémái erősen befolyásolták a vidéki város politikai közegét. A népszavazásra való hivatkozás, továbbá annak eredményéhez való aktív és pozitív viszonyulás éppoly elengedhetetlen alapfeltétele volt a politikai szerepvállalásnak, mint általánosan Trianon és a revízió ügyének hangoztatása, mely a korszak politikai szereplőinek belépőjét jelentette. Mind a népszavazás, mind a trianoni békekötés és azok következményei erőteljesen meghatározták az akkori helyi, illetve az országos politikai elitek tudatát. A két esemény azonban ugyanazon ideológiai tengely két ellentétes pólusán foglalt helyet. A trianoni igazságtalansághoz alapvetően negatív érzelmek társultak, hangoztatása javarészt használhatatlan fegyvernek bizonyult a nemzetközi politikai élethez, sőt újabb külpolitikai katasztrófához vezetett. Állandó felemlegetése pedig a jogos igények mellett is megmértelyezte a hazai politikai életet. A soproni népszavazás alapvetően pozitív élménye azonban nagy eséllyel válhatott integratív erővé, s politikai fegyverként használva konkrét eredményekhez vezethetett, főleg a gazdaságpolitika terén.

A „civitas fidelissima” alkalmas jelszónak tűnt, amely mögé elvileg a korszak legelterjedtebb eszmei alapállású erői is felsorakozhattak. Így a keresztény-konzervatív városi csoportok mellett a liberálisok, sőt a szociáldemokraták is. A soproniak a már-már eposzi kellékké nemesedő állandó jelző segítségével megpróbálták politikai és erkölcsi tőkét kovácsolni a szavazás eredményéből. A várospolitika igyekezett maximálisan kihasználni a siker nyújtotta lehetőségeket. A szavazás állandó hangoztatása a kormányhoz intézett feliratok érveinek fontos alapját képezte. Vagy a megfogalmazott kívánságok tartalmi argumentumaként, vagy csupán az előbbieket „díszítősoraként”. A hivatkozásokkal elsősorban gazdasági téren, illetve az oktatás, felsőoktatás terén sikerült eredményeket kicsikarni. A hűség hangoztatása, legitimációs motívumként tehát a város speciális érdekeinek alátámasztását szolgálta. Ha azonban sikerült eredményt felmutatni, az nem csupán a városvezetés ügyes taktikájából, hanem a nemzeti érdekeket fokozottan szem előtt tartó kormánypolitikából is következett.

Az első bécsi döntésig a soproni népszavazás volt a revízió egyetlen sikere. A kormányzati oldal fogadókészsége a soproni megkeresésekkel kapcsolatban egyet jelentett az irredenta gondolat erősítésével. Az érdekeket – legalábbis bizonyos határon belül – a viszonyosság jellemezte, hiszen a kormányzat Sopront tudta példaként állítani, amikor a nemzethez való csatlakozás, illetve tartozás előnyeiről érvelt. A nemzet „testéből” 1918–20-ban kiszakadt nemzetiségekkel szemben Sopron az idegen ajkú lakosság államhűségét, patriotizmusát szimbolizálta. Ennek alátámasztására a legkülönbözőbb forrásokból hozhatunk példákat, hisz a tételt a politika és a „civil” élet számos szereplője is megfogalmazta. „...*Sopron népe elől járhatott abban, hogy elégtételt adjon a világszerte megrágalmazott Hungáriának; megcáfolhatta azt a hazugságot, hogy itt nem mindenki egyformán jogosított, édes gyermeke a hazának*” – hangzott el a városi tanács 1922. január 2-i díszközgyűlésén.¹ Ennél radikálisabban fogalmazott a *Virradat* 1922. április 2-i száma, amikor arról írt, hogy ha a soproni népszavazás képes volt részt ütni a trianoni diktátumon, akkor ezt más ponton is meg lehetne kísérelni.² A szavazás egyéves évfordulóján pedig Horthy Miklós igazolta személyes jelenlétével az esemény jelentőségét. „*A haza nem fogja sohasem elfelejteni Sopron városának és környékének azt a nagy szolgálatot, melyet az ország ügyének nehéz időkből tett. A múlt évi népszavazás eredményének nemcsak az a jelentősége, hogy az ezeréves Magyarország területének egy drága részét mentette meg, hanem ezen messze túlmenő erkölcsi értéke is van. A Sopronban és környékén tartott népszavazás volt az első eset, ahol a trianoni szerződés betűivel szemben győzött az igazság ereje. Az elszakításra ítélt részek közül ez volt az első hely, ahol a lakosság módjában állott szabadon kinyilatkoztatni, hogy megmaradni kíván-e a magyar haza kebelében. És Sopron példája megmutatta az egész világnak az ezeréves magyar állam vonzó, összetartó erejét.*”³

Az egymáshoz nagyjából hasonló eszmefuttatások politikai summázata Bethlen István 1922. december 7-i parlamenti beszédében hangzott el. A miniszterelnök érvelése szerint alapjaiban volt hibás a párizsi döntéshozók szemlélete. Nem mindenki akart ugyanis más államhoz csatlakozni és eltávolodni hazájától csak azért, mert nem volt magyar. A soproni népszavazásnak azért van nagy jelentősége – hangoztatta Bethlen –, mert bebizonyította, hogy a feltevés, melyből a trianoni szerződés kiindult, hamis és valótlan. „*A soproni népszavazással megdőlt a trianoni szerződésnek minden morális alapja és az a feltevés sem vált valóra, melyre a trianoni szerződést alapították.*” – tette hozzá a kormányfő. Mindezt megerősítendő igyekezett kidomborítani mindazon nehézségeket, amik ellenében mégis sikerült diadalt aratni. A népszavazás annak ellenére vezetett magyar sikerre, hogy a nyugat-magyarországi területeket évszázados gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok fűzték Ausztriához. „*Nem szabad elfeledkezni arról a vonzóerőről sem – figyelmeztetett a miniszterelnök –, melyet a 70 milliós német nemzet gyakorolt erre a nemzetiségi területre. Hasonló körülményekkel más területek esetében nem kellett volna számolni. Ha a magyar hazafiság gondolata ilyen kedvezőtlen feltételek dacára is meggyőző eredményt könyvelhetett el, máshol sokkal kedvezőbb kimenetelű lehetett volna, ha a győztesek alkalmat adnak népszavazások lebonyolítására.*”⁴

A magyar állameszme diadalát hirdető, és az irredentához erős szálakkal kapcsolódó gondolatokat nem csupán a városban és a hatalomban lévők körében, hanem szerte az országban, a társadalom széles rétegeiben is sokan osztották. A népszavazás ebbéli

jelentőségét nem kevés pátozzal átitatott írások és beszédek sora méltatta akkor, és később is.⁵ Bethlen miniszterelnök 1928 októberében változatlanul úgy fogalmazott, hogy a soproniak „tanúbizonyosságot tettek hűségükkel a régi haza iránt és megmutatták, hogy ragaszkodnak Szent István ezeréves birodalmához, és eszük ágában sincs más országhoz csatlakozni. Hiszem, hogy az ország számos más területén, ha megkérdezték volna a népet, a válasz ugyanez lett volna. Sopron hűsége megdönthetetlen argumentumot adott a magyar nemzet igaza mellett, amire hivatkozni fogunk unos-untalan azok előtt, akik más területen a népet megkérdezni nem engedték.”⁶

Mindazonáltal az 1920-as évek végére a soproni példázat sokat veszített a jelentőségéből. Ezt a kérdésben személyesen érintett politikusok meglehetősen jól érzékelték is. Akadt köztük olyan – így például az egykori Oszták-Magyar Határmegállapító Bizottságban ténykedett Ullein-Reviczky Antal⁷ – aki megpróbálta a népszavazás mozzanatát jobban integrálni a magyar revíziós érvrendszerbe. Amikor a francia *Monde Nouveau* tudományos cikket rendelt Ulleintől, ő a felkérésnek eleget téve, a velencei egyezményről (*La Protocole de Venise* címmel) közölt írást a lapban. Ullein egyrészt azzal indokolta választását, hogy annak idején maga is aktív résztvevője volt a nyugat-magyarországi kérdés rendezésének, másrészt szándéka szerint az írás ráirányítja majd a franciák figyelmét Trianon egy ízben már megtörtént revíziójára. Véleménye szerint a magyar külpolitika nem használta ki az 1921-es népszavazás sikerében rejlő lehetőségeket. „Úgy érzem, a mi revíziós embereink nem helyeznek kellő súlyt a soproni ügynek – mint precedensnek – épp a revízió szempontjából való óriási fontosságára” – emlékeztetett Ullein.⁸

A hűség-eszme és a soproni politikai élet változásai

A példa fontos lehetett az integrális revízió talaján álló csoportoknak és – legalábbis az 1920-as évek elején – különösen fontos lehetett az akkor elszigeteltségre ítélt magyar külpolitika számára is, mely a kényszerű beilleszkedési politika közepette, a hangozó revízió helyett a pozitív propagandára helyezhette a hangsúlyt. Erre kitűnő lehetőséget kínált a soproni népszavazás eredménye. Az aktívabbá váló külpolitika azonban már egyre kevésbé igényelte „Sopron” erkölcsi támogatását. A benne rejlő lehetőségek kihasználása érdekében ráadásul áldozni is kellett. A kormányzati oldal motiváltságát jelzi, hogy a támogatások legdinamikusabban a szavazástól az évtized közepéig érkeztek, annak ellenére, hogy az 1922. évi választásokon az Egységes Párt súlyos vereséget szenvedett, és a soproni mandátumot a kormány belügyminisztere, gróf Klebelsberg Kunó nem tudta megszerezni. A bukást még látványosabbá tette, hogy a nemzetgyűlésbe ráadásul az MSZDP jelöltje, Hebelt Ede került be. Amikor tehát a kormány Sopront különféle előnyökben részesítette, mindezt abban a tudatban kellett tennie, hogy ezzel egy „szocialista várost” támogat.

Szembetűnő, hogy – legalábbis kezdetben – a máshol diszkreditált szociáldemokrácia a népszavazás során mutatott magatartásának köszönhetően Sopronban szabadabb és hatékonyabb formában tudott működni.⁹ Nem meglepő, hogy Peidl Gyula, az MSZDP egyik vezetője a parlamentben leszögezte: „abban a tényben, hogy Sopron és környéke magyar maradt, oroszlánrésze volt a szervezett szociáldemokrata munkásságnak.” Utóbb hozzátette: „a népszavazást a magyarországi szociáldemokrata párt már olyan időben követelte – és ehhez a felfogásához változatlanul ragaszkodik ma is –, amikor ezt haza-

árulásnak deklarálták.” Talán többen elárul, hogy kijelentését, néhány gúnyos megjegyzés kivételével, a jobboldalról nem kommentálták.¹⁰ A pártnak a soproni polgármesterhez fűződő kapcsolata is kedvezőbben alakult.¹¹ Mindez valószínűleg szerepet játszhatott az MSZDP 1922-es választási sikerében. A népszavazási szereplés és a párt recepciója közötti összefüggésre a sajtó már közvetlenül 1921. december 14-e után felfigyelt. A szociáldemokraták később is tettek szolgálatokat a nemzeti ügynek. A felszín alatt zajló folyamatok nem érintették a hivatalos szövegek és deklarációk világát.¹²

Hebelt látványos győzelme ennek ellenére kínosan érintette a kormányköröket, és a városhoz fűződő viszonyukban érezhetően nagy dilemmát okozott. Kozma Miklós, az MTI elnöke, a kampányt szervező Gömböshöz írt levelében utalt is rá, hogy a szocialisták esetleges győzelme „*erkölcsileg elcsúfítaná*” a népszavazás eredményét.¹³ Úgy tűnik azonban, a soproni választás eredménye nem pusztán erkölcsileg, hanem nemzeti szempontból is kellemetlen következtetések levonására volt alkalmas. Voltak ugyanis – köztük az eseményeket részletesen elemző Hans Cnobloch osztrák követ is –, akik a soproni választók kormányellenes hangulatát a népszavazás eredményével, és annak gazdasági következményeivel magyarázták. Véleményük szerint a választási kudarcban nagy szerepet játszott, hogy a helyi németek, csak hogy elégedetlenségüket és nemzeti érzelmeiket kifejezésre juttassák, inkább egy német nevű szociáldemokratára adták le voksukat, mint a kormány tagjára. Ezt a „vétküket” ráadásul úgy sem voltak hajlandók jóvátenni, hogy – amint arra Klebelsberg maga is felszólította őket – a második fordulóban az állva maradt „polgári jelöltre”, Andrássy Gyulára szavaztak volna. Cnobloch látványos elszólásként idézte Thurner Mihály soproni polgármesternek azt a kijelentését, amely szerint Hebelre ugyanazok szavaztak, akik annak idején Ausztriára. Ha ez tényleg igaz, márpedig az – mondja Cnobloch –, akkor remekül rávilágít a népszavazás procedúrájára is.¹⁴

Klebelsberg bukásában az 1921-es soproni kérdés kapcsán tanúsított magatartása is közrejátszott. Sokan szemére vetették, hogy keveset tett Sopron és környékének megtartása érdekében, sőt nem bízott a város megtartásában sem.¹⁵ 1922-es választási beszédében is legelőször a defetizmus vádjá ellen volt kénytelen védekezni. A népszavazás idején és azt követően is jellemző volt rá, hogy – bár a revíziós fordulatokat nem iktathatta ki beszédeiből – intelligenciája meggátolta abban, hogy a harsogó irredentizmus kórusába beálljon. Képviselőként és miniszterként is úgy beszélt revízióról, hogy közben minden egyes lépése – az országos és a helyi politikában – arról szólt, hogyan lehet berendezkedni az új határok között, hogyan lehet Sopron regionális funkcióit a határok megváltoztatásának irreális terve nélkül biztosítani. Klebelsbergnek azonban nem sok ideje maradt az ígéretek megvalósítására.

Nyomatásban kiadott programja, *Über die Hilfe für Oedenburg* címmel jelent meg 1922-ben. Ennek középpontjába a helyi választókat a gazdasági kérdések mellett leginkább érdeklő belpolitikai témát állította: a királykérdést. Utóbbi megkerülhetetlen volt az erős legitimista érzelmet tápláló soproni közönség előtt. 1922-ben a nem sokkal korábban lezajlott – Sopronból indult – második királypuccs pedig különleges aktualitást adott a kérdésnek. Klebelsberg egyfelől megpróbálta a problémát sajátjaként is beállítani, s ez által igyekezett kifogni a szelet ellenfele, a legitimista Andrássy Gyula vitorlájából, másfelől viszont utalt rá, hogy a kérdés nem szakítható ki európai összefüggéseiből. Figyelmeztette a szavazókat a nyugati hatalmak várható fellépésére, a res-

tauráció révén előrelátható veszélyekre, egyszersmind hivatkozott az ügyből következő belpolitikai nehézségekre. Győzelme azonban így is elmaradt.

A kormány retorikai megnyilvánulásai a választás eredményétől függetlenül (vagy tán épp amiatt) később is túláradó együttérzésről tettek tanúbizonyságot. Sopron ugyan nem részesült a hőn áhított megkülönböztetett bánásmódban,¹⁶ de kívánságai elől nem lehetett egyszerűen kitérni. A városvezetés ezt érzékelve mindent megtett, hogy kiszajtoljon valamit a kormányzatból. Bethlen mindenesetre 1922-ben már óvatosan hánt az ígéretekkel: „Egy nemzet, amely fiait önfeláldozásával szemben hálát mutatni nem tud, nem érdemes arra, hogy fiait önfeláldozást gyakoroljanak vele szemben. Mi Sopron városának és környékének kincseket nem adhatunk. Mi egy nyomorult, megcsönkített, szegény országgá váltunk. De egyet igenis adhatunk, és ez: magyar szívünknek melegsége.”¹⁷

A kormányzat szívégyei iránt Sopronban csak mérsékelt érdeklődést mutattak. Egyre sűrűbb és részben sikeressé váló intervencióknak köszönhetően 1922–23-ban a város vezetői és testületei néhány gazdasági, kereskedelmi, külkereskedelmi kedvezményben részesültek, melyek elősegítették a „civitas fidelissima” eszméjének gyakorlati előnyökre váltását. Ezzel azonban nem érte be a városvezetés. Thurner polgármester egy későbbi levelében kérte számon az elmaradt fejlesztéseket, hivatkozva arra, hogy bár a város a népszavazásért jutalmat nem vár, de a „nemzeti eszme szolgálatában álló gazdasági élete” megmentésében számít a kormányzat segítségére.¹⁸ Thurner 1928. december 23-án a *Pesti Hírlap* hasábjain, Klebelsberggel polemizálva, arról panaszkodott, hogy mi alatt az osztrák kormány mindent megtesz burgenlandi kisteleplülések, mezővárosok fejlesztése érdekében¹⁹, a magyar kormány ígéretei ellenére sem támogatja Sopron helyreállítását.²⁰

Mindeközben a határ kialakulása körüli feszültségek – az országos folyamatokhoz képest is – radikális irányba tolták az alapvetően konzervatív jegyeket hordozó kisváros politikai arculatát. Az egyébként is fájdalmas területrendezés lépései 1921-ben korántsem folytak konszolidált keretek között. Sopronban és környékén a békeszerződések által okozott súlyos traumán kívül a paramilitáris erők jelenléte, a felkelőharcok, valamint a helyi társadalomnak a területátadás és a népszavazás előtt történt mozgósítása kizökkentette a politikai életet az addigi, hagyományos keretekből. Az ÉME és a MOVE helyi szervezetei a két háború között mindvégig erős bázissal rendelkeztek, tagjaikat – területvédő múltjuk miatt – jókora tisztelet övezte. A jobboldali radikalizmus, csakúgy mint országosan, Sopronban is termékeny talajra talált a háborút követően. A területrendezések idején mégis sokan bíztak a mérsékelt szellemű politizálás lehetőségében. 1921-ben az izraeliták országos elnöksége, s ugyanúgy a soproni hitközség vezetősége, Magyarország iránti hűségére buzdította hitsorsosait, bízva a hazai liberális gondolat újjáéledésében. Tapasztalataik szerint Ausztriában nagyobb volt az antiszemitizmus, amit a helyi osztrák sajtó buzgón cáfolni igyekezett. Elsősorban a *Der Freie Burgenländer* próbálta felnyitni a magyarországi zsidók szemét, figyelmeztetve őket a „bandák” és mögöttes szervezeteik antiszemitizmusára. A lap érvelése csupán ott sántított, hogy annak szellemiségét eredendően antiliberalis és zsidóellenes nagynémet irányzatok élítették. Ettől függetlenül valóban riasztóan hathatott a felkelők eszmevilága, valamint a soproni jobboldali sajtóban – pl. a *Christliches Oedenburger Tagblatt*-ban és a *Soproni Hírlap*-ban – fel-felbukkanó írások hangulata.²¹ A területrendezés elhúzódása hosszú

távon jobban kedvezett a tekintélyelvre épülő politizálásnak, melyet időnként szélsőséges megnyilvánulások is kísértek.

Az idő haladtával a tolerancia fokozatosan csökkent, amiben nyilván szerepe volt a baloldal meglepő és kellemetlen választási sikerének. Az 1921 végi küzdelmek élharcosai ezalatt, s a későbbiekben sem konszolidálták működésüket. Csoportjaik – köztük a főiskola hallgatói – arra törekedtek, hogy Sopron politikai életében a továbbiak során is meghatározó szerepet töltsenek be. A főiskolások 1919 óta léptek fel a legkülönbélebb ügyek védelmében. A nyugat-magyarországi gerillaharcokon kívül, Ostenburg vezetése alatt a király mellett, Horthy ellen Budaörsnél is fegyvert fogtak. Ez utóbbi szerepvállalásuk miatt átmenetileg kegyvesztettek lettek, ám a kormányzó 1922-es soproni látogatásakor látványos módon tettek hitet a legfőbb hadúr mellett, aki nem késlekedett viszonzni lelkes köszöntésüket.²² Hűségnyilatkozatuk eloszlatta Horthy velük szemben táplált bizalmatlanságát, és helyreállította presztízsüket. A hallgatók jelentős része ideológiai zűrzavarban, nagy szegénységben élt, és kereste az ország, valamint saját rossz sorsa miatti vélt felelősöket. Fellépéseikkel, jelenlétükkel többször sikerült nyugtalanságot kelteni, vagy éppen incidenseket provokálni a városban. Fő céltáblának a baloldal és a liberális irányzatok képviselőit tekintették.

Egyik fellépésüket követően a szociáldemokrata párt képviselője, Farkas István interpellált a bel- és kultuszminiszterekhez a soproni szocialista gyűlés megzavarása tárgyában. Feltette a kérdést, vajon tudják-e az illetékesek, hogy Sopronban a főiskolai hallgatóság külön alakulatot képez, és a várost állandóan izgalomban tartja? Aznap az MSZDP lapja, a *Népszava* is foglalkozott a kérdéssel. Az akadémia hallgatóinak magatartásáról egyébként Ausztria budapesti követe is tájékoztatta kormányát.²³ A szociáldemokraták azonban a soproni hazafias mozgalmak és népszavazási előjátékok „Szent Tehenét” vették tűz alá a főiskolások személyében, ami óriási vihart kavart a választókerületben. Az incidens és az interpelláció által kiváltott jobboldali mozgalmak követelték Thurner polgármester erélyes fellépését is, aki azonban az ügyben feltűnően hallgatag maradt. A városi közgyűlésben mindenestre Simon Elemér főispán közreműködésével erélyesen visszautasították a szocialisták vádjait. Különösképpen a kormánypárti sajtó, de különféle társadalmi egyesületek is hisztérikus hangnemben keltek ki a szociáldemokraták ellen. A parlamentben ugyanakkor Rakovszky Iván belügyminiszter reagált Farkas interpellációjára. Megvédte az erdész-és bányászhallgatókat, utalva természetesen 1921-es helyállásukra, és tagadva, hogy a városban különítményeket alkotnának, valamint, hogy a helyi lakosság gyűlölettel tekintene rájuk.

Megfigyelhető, hogy a népszavazás, mint hivatkozási alap, a húszas években egyre halványult, jelentősége csökkent. A város történetének aranylapjára került esemény felhasználását mindvégig áthatották aktuálpolitikai érdekek. Látható továbbá, hogy a *civitas fidelissima* nem minden politikai szereplő számára jelentette ugyanazt a hivatkozási alapot, nem egyformán kötődtek hozzá, használták ki a benne rejlő lehetőségeket, illetve ejtették ki politikai szótárukból, ha hangoztatása éppen aktualitását veszítette. A város polgármesteréhez képest – akinek nem csupán „hivatali kötelessége” volt a szavazás folytonos felemlegetése, hanem elsőrendű személyes érdekei is fűződtek az abból adódó lehetőségek kihasználásához – más közszereplők hozzáállása a kérdéshez jóval mérsékeltbb vagy kevésbé egyértelmű.

Erre példa a választójog rendezésének kérdései körüli vita is. A különböző politikai erők megaláztatással viselték, és elsősorban a *civitas fidelissima* megcsúfolásaként fog-

ták föl az 1925-ös választójogi reformot, melynek megváltoztatását a Városi Egységes Párt is, élén a helyi pártelit vezető személyiségével, Pinezich István ügyvéddel, harcosan sürgette. Sopron különleges státusának újult erejű retorikai hangsúlyozása minden várospolitikai tényező fegyvertárában szerepelt. A város közvéleményének, a választók sokaságának szóló harsány üzenetek azonban jelentősen elhalkultak a pártpolitikai küzdelmek színterein. Hamarosan kiderült, hogy a „civitas fidelissima” nem politikai kategória, hangoztatása pedig pusztán hatásos szónoki fogás, hiszen a pártgyűléseken kívül, például a városi közgyűlésen, melynek felirati joga volt a kormányhoz, nem hangoztatták sem ezt, sem a választójogi követeléseket.²⁴

Volt mégis olyan mozzanat a vizsgált korszakon belül, amikor a fentebb említett valamennyi várospolitikai tényező egyformán felmelegítette a „hűség”, a „nemzethűség” gondolatát. A harmincas évek közepétől, Németország külpolitikai sikereinek kezdetétől egyre harsányabb módon törtek utat maguknak – a húszas években már látens módon, főleg Ausztriából jelentkező – a térség hovatartozását vitató gondolatok. A korabeli helyi sajtó is több ízben beszámolt róla, hogy 1935–36-tól kezdve mind gyakoribbá váltak a magyarellenes megnyilvánulások, sőt volt rá példa, hogy Sopron magyarságát az ország belsejéből is megkérdőjelezték.²⁵ A politikusok retorikájában ismét gyakrabban kezdték alkalmazni a korszak helyi toposzát. Felszólalásaikba – óvatosan ugyan – megpróbálták a hűség-mítoszt beleszőni. Érveiknek a „pángermánizmus” nyomán kialakuló veszélytudat szimbólumkészletével adtak nyomatékot. A helyi infrastruktúra fejlesztésének ügyében elhangzott, egyik 1936-os interpellációban a következőket olvashatjuk: „*Sopron magyar végváros, olyan végvár, melyet fejleszteni kell, hogy soha többé senki ne akarja a kezét rátenni.*”²⁶

A főiskolások és egykori felkelők tekintélye is növekedni látszott a német fenyegetés árnyékában. (Előbbiek a harmincas évekre – korábbi nacionalista szellemi bázisukról tovább lépve – hazafias, német-náciellenes nézeteket kezdtek képviselni.) 1937. november 18-án a tűzharcos törvényjavaslat általános vitája során a város képviselője, Pinezich István is felszólalt a nyugat-magyarországi felkelők érdekében. Kifogásolta, hogy a javaslat és általában a közvélemény nem szentel figyelmet az 1921-es események résztvevőinek. Pinezich javasolta, hogy akik – a magyar kormány ellenkezése dacára is – önként vonultak fel a haza védelmében, essenek egyenlő elbírálás alá a tűzharcosokkal, de legalábbis a sebesültek, megrokkantak, illetve rokonaik részesüljenek megfelelő támogatásban. Többeknek emlékérem adományozását tartotta szükségesnek. (A kormány jelenlévő képviselője egyébként ellenzékieknek „kijáró” ironiával reagált a felszólalásra, különösen amikor az a kormány 1921-es szerepét firtatta.)²⁷

A főiskolásoknak elsősorban a politikai hangulatkeltésben volt meghatározó szerepük. A kormánypárt a választások alkalmával igyekezett igénybe venni szolgáltatásait, először – mint láttuk – a baloldallal szemben, később a szélsőjobboldal mozgólódásainak ellensúlyozására. Tevékenységüket csapatokba szervezve, céltudatosan végezték, amiért meghatározott átalányban részesültek.²⁸ Bolemann Géza rektor a húszas években is azzal adott nyomatékot a főiskola követeléseinek, hogy az intézményre nem csupán kulturális, oktatási, hanem nemzetvédelmi szempontból is óriási szükség van.²⁹ A harmincas évek második felében a hazafias érzelmű ifjúság fontos bázisa lett a pángermán vagy annak vélt törekvések elleni küzdelemnek, s nagy szerepet játszott abban, hogy „*Sopron, a nyugati végvárnak bevehetetlen sánca legyen, ahol diadalmasan leng a magyar igazság háromszínű lobogója.*”³⁰ A főiskolások nemzeti mozgalma azonban

kétélű fegyverként működött, mert hazafias lelkesedésük nem pusztán a német nyomás elleni védekezésre volt alkalmas, hanem a helyi német anyanyelvű polgárság megsértésére és diszkriminálására is.³¹

A németiség helyzete a népszavazást követően

A soproni németek szavazatai döntően befolyásolták az 1921. decemberi voksolás végeredményét. Döntésüket összetett, sokfelől érkező hatások befolyásolták. Az egyik ezek közül a városi, iskolázott rétegekre jellemzőbb spontán asszimiláció volt. Az eredetileg németajkú, de tanulmányai után értelmiségi, köztisztviselői, hivatalnoki állásokban elhelyezkedett és egzisztenciát teremtett polgárok egyre inkább kötődtek a számukra közpályát biztosító magyar államhoz, és a vele együtt „felkínált” Szent István-i állameszméhez.³² Érdemes azonban azt is kiemelnünk, hogy a határrégiók lakosságát – különösen az osztrák-magyar határ mentén – élénk, évszázadokra visszanyúló multietnikus kapcsolatok jellemezték. Jóllehet az 1920–21-es határkijelölés polarizálta a határmenti közösségeket, a törésvonalak nem feltétlenül követték a német-magyar-horvát nyelvi vonulatot, sokkal inkább politikai, vallási orientációt vagy gazdasági preferenciákat fejeztek ki.³³ Az eddigi kutatások alapján úgy tűnik, hogy a soproni és Sopron környéki németiség Ausztria-Magyarország osztrák államterületének szomszédságában is viszonylag gyenge birodalmi identitással rendelkezett.³⁴ A monarchia széthullása nem okozott számára komoly traumát.³⁵ Az akkoriban német nyelven rendszeresen megjelenő két soproni lap³⁶ írásaiból az derül ki, hogy a térség németisége valamiféle sajátos, helyhez kötődő identitást alakított ki.³⁷ (Ezt eltúlzó nézetek a nyugat-magyarországi németeket a magyarokkal és a hovátokkal való keveredés révén kialakult, teljesen különálló népként állította be, mely egyfajta átmenetet képez a magyar és a német etnikum között.³⁸) Bár a soproni németiség megfogalmazott nyelvi, kulturális követeléseket a hatalmat gyakorlókkal szemben, nem érezte magát a dualizmus-kori magyar nemzetiségi politika kiszolgáltatottjának. A soproni németek referenciacsoport-választása ezek miatt nagymértékben az aktuális körülményektől is függött.

A szavazást megelőzően negyventagú – bortermelőkből álló – delegáció kereste fel Bethlen István miniszterelnököt, hűségükről biztosítva őt. Bleyer Jakab, a nemzeti kisebbségek tárca nélküli minisztere a térség átszólását eredendően ellenezte amiatt, hogy azzal a magyarországi németiséget érzékeny számbeli veszteség érné. Véleménye szerint így nehezebbé válna a népcsoport speciális érdekeinek érvényesítése, ami által a hazai németiség jobban kitenné magát az asszimilációnak. Fellépését etnikai szempontból kérdésessé teszi, hogy agitációját német nemzeti körök és hazai nemzetiségi politikusok is erős ellenérzésekkel figyelték. Az 1923 után vitathatatlanul a hazai németiség egyik vezető egyéniségévé lett politikust 1920–21-ben a magyar kormányzat „trójai falóként” használta szándékainak hitelesítésére Nyugat-Magyarországon. Legfőbb feladata akkoriban a magyar propaganda terjesztése volt.³⁹

Az eddigiekben felvázolt – egyes elemeiben hipotetikus – összefüggésrendszerben kell tehát vizsgálnunk a soproni és a Sopron környéki német kisebbség népszavazási magatartását. Az 1921. december 14-én urnákba dobott több mint 15 000 magyar szavazatot figyelembe véve úgy tűnik, hogy a soproni német polgárság közel fele (ami

persze csak akkor igaz, ha elfogadjuk, hogy a magyarság teljes egészében Magyarországra szavazott) Ausztria ellenében adta le a voksát.

A népszavazás magyar sikere szinte azonnal hozzájárult a nemzetiségek pozíciójának romlásához. Bánffy Miklós külügyminiszter 1921 májusában már javasolta a tárcája alá rendelt nemzetiségi minisztérium belügyi igazgatás alá helyezését. Bethlen szerrint az adott pillanatban ez túl nagy feltűnést keltett volna, de ígéretet tett rá, hogy a nyugat-magyarországi kérdés rendezése után átveszi a minisztériumot, és egyidejűleg fel is oszlatja azt.⁴⁰ A soproni kérdés rendezését követően, 1922. február 10-én az addig fokozatosan leépített nemzetiségügyi minisztériumot valóban megszüntették. A nemzetiségi kérdések a miniszterelnökség nemzetiségi ügyosztályához, Pataky Tibor vezetése alá kerültek. A kormányzat intézkedései, a kisebbségi ügyek vitelének elsorvasztása nyilván befolyásolták a nemzetiségi kérdések helyi megítélését és kezelését, a törvényhatóságok – így Sopron – politikusainak attitűdjét.

1921 decembere után még hosszú évekig központi téma volt a németek hűsége Sopronban. Mivel a német szavazatok nagyjából fele-fele arányban oszlottak meg a két ország között, a szituáció alkalmas volt arra, hogy mindenki más-más szemszögből, a saját meggyőződéséről és érzelmeitől áthatva közelítsen a helyi németiség hazafiságának problémájához. Az osztrák-magyar küzdelem felzaklatott lelkiállapotha hozta a határ mindkét oldalának lakóit. A túlfűtött indulatok időnként kölcsönösen a felszínre törtek, ami bizonyos fokig érthető is volt. A sérelmek és a velük járó vádaskodások mindkét oldalról jogosak – ám esetenként eltúlzottak is – voltak.

Viktor Miltschinsky, az osztrák székhelyű Oedenburger Heimatdienst tagja, aki biztosként részt vett a soproni népszavazáson, 1922-ben meglehetősen egyoldalú könyvet írt *Soproni büntett* címmel. Ebben a magyarok terrorjáról, a jog és igazságosság sárba tiprásáról érkezett. A brosúrában arra is kitért, hogy 1921 után milyen visszaéléseknek tette ki magát a terület német érzelmű lakossága. Eszerint a magyar hatóságok mindent elkövetnek, hogy a németiségüket kinyilvánító polgárokon bosszút álljanak, nemzeti érzelmeiket gyökerestől kiirtsák. Ennek érdekében nem riadnak vissza legkülönbefélebb eszközök alkalmazásától sem. Miltschinsky szerint például a békeszerződésekkel ellentétes kényszersorozás kezdődött Sopronban és környékén. (Ismeretes, hogy a trianoni szerződés csupán 35 000 fős, önkéntes hadsereg fenntartását engedélyezte az ország számára.) Az erőszakkal a bizottság elé kényszerített német nemzetiségű férfiakkal olyan íveket írtak alá, mely szerint önként jelentkeztek katonai szolgálatra. Szolgálati idejüket két évben jelölték meg, holott a magyar hadsereg szabályzata tizenkét éves katonai szolgálati időt ír elő. A több mint egy évtizedes távollét alatt ezek a fiatalok így „teljesen elveszítik identitásukat”, panaszkodott Miltschinsky.⁴¹ A fenti vádak más – a magyar és a helyi nemzetiségi politikát keményen bíráló – forrásokból nem igazolhatók, ráadásul feltételezhetjük, hogy a szerző Magyarországot, mint a nemzetközi szerződések – köztük a békeszerződés – szabotőrét kívánta beállítani, továbbá, hogy bizalmatlanságot keltsen az országgal szemben. A rendelkezésre álló forrásanyagból ezzel szemben egyértelműen kirajzolódik, hogy a helyi németek valóban hátrányokat szenvedtek 1921 után.

Megítélésüket az aktuálpolitikai helyzet, az osztrák–magyar – finomabban fogalmazva a Burgenland és Nyugat-Magyarország közötti – kapcsolatok alakulása károsan befolyásolta. Az 1921-ben mélypontra süllyedt (bár később valamelyest javuló) viszony nem kedvezett a soproni nemzetiségi probléma tárgyilagos és korrekt kezelésé-

nek. A városvezetés a szavazást követően erős presszió alá helyezte az osztrák- és/vagy németérménynek tekintett csoportokat.⁴² A bécsi *Volks Zeitung* című újság 1923. december 25-én kelt írása kifogásolta, hogy az 1921-ben Ausztriára voksolók számos hátrányban részesülnek a magyar hatóságok részéről. Azzal az ürüggyel, hogy ezek a Károlyi-kormányzat, illetve a kommün idején szerepet játszottak, megvonják tőlük telefonjukat, lakásukat, ipari koncesszióikat – panaszkodott a bécsi lap,⁴³ melynek megállapításai – az egyes túlzások ellenére is – helytállóak voltak. A húszas-harmincas években a legkülönbébb személyi ügyek elbírálását mérlegelték nemzetiségű alapon, illetve a szavazáson mutatott hozzáállás figyelembevételével. Szinte „természetes”, hogy kitüntetések, jutalmak (például iparkamarai kitüntetés) odaítélésekor, köztisztviselői állások, illetve magasabb szintű kinevezések esetén nem hoztak döntést a megfelelő információk hiányában. Az osztrákok iránti szimpátia azonban elég volt ahhoz is, hogy a bormérési engedélyek felülvizsgálatakor, vagy éppen trafik-engedély megadásakor a rendőrség és a polgármester véleményezése alapján bárki elessen legfőbb megélhetési forrásától. Ez utóbbi magatartás elsősorban a németajkú gazdapolgárságot érintette fájdalmasan.⁴⁴ A polgármesteri és a főispáni hivatal illetékesei a véleményezés céljaira rendszeresen igénybe vették a rendőrség helyi szerveinek információit (és a „félhivatalos” besúgók jelentéseit). Az információk gyűjtögetése nem csupán a múltban játszott szerep felderítését szolgálta, hanem – ismerve a gazdapolgárok „politikai megbízhatatlanságát” – preventív célú is volt.

A nemzetiségi törvényben és a 4044/1919. sz. rendeletben garantált nemzetiségi, nyelvhasználati jogok is több esetben sérültek. A nyelvhasználatra vonatkozó kéréseket a soproni városvezetés lesöpörte az asztalról.⁴⁵

Nagy visszatetszést keltett a vitézzé avatásokkal kapcsolatos névmagyarosítások ügye is. Alfred Schwartz városi képviselő éles hangon bírálta a Vitézi Szék gyakorlatát, és felszólította a polgármestert, hogy lépjen fel a diszkrimináció ellen, hiszen a német anyanyelvűek ugyanolyan hűségéről tettek tanúbizonyságot a haza iránt, mint magyar ajkú társaik. Thurner Mihály polgármester azonban féltette a „civitas fidelissima” presztízsét, és nem tett egyetlen lépést sem a népszavazás során is helytállt németekért, annak ellenére, hogy nemzetiségű alapon számos más városi csoportnak (legfőképpen a köztisztviselőknek) követelt különleges elbírálást akkor és a későbbiekben is. A polgármester cinikus módon kijelentette, hogy senkinek nem kötelező megválnia saját nevével, csupán le kell érte mondani a vitézi adományról.⁴⁶

A helyi társadalomban és a sajtóban folytatott diskurzus nemzeti-társadalmi szempontból szinte kollektív módon destruktív elemként tartotta számon a németiséget, közülük is főleg a gazdákat. A szövegek tágabb kontextusa és a korabeli – sajtóban is megjelenő – közbeszéd nem hagy kétséget azonban afelől, hogy a németeket a „hűtlenség” kategóriájába sorolták, annak ellenére, hogy a népszavazás titkossága elvileg lehetlenné tett mindenfajta utólagos diszkriminációt, az ellenszavazók elleni bosszúhadjáratot.⁴⁷ A népszavazás után a helyi politikai osztály kommunikációjából az derül ki, hogy a más nyelvet beszélő társadalom tagjait a „gyanúsak” körébe sorolták, akik nem tudtak a magyar faj és a magyarsághoz hű társadalmi közeg szövetébe beilleszkedni. Mivel a „hűségesekeket” a „hűtlenekeket” elválasztani – néhány egyedi esetet kivéve – nem lehetett, a diszkriminatív közbeszéd és a hozzá kapcsolódó cselekvések a német nemzeti közösséghez tartozó polgárok összességét érintették hátrányosan.

A városban élő németeket (csakúgy, mint a többségi társadalmat) a húszas évek

végétől ráadásul egyre erőteljesebb külső hatások érték, ami kihatott a magyarsághoz és a magyar államhoz fűződő kapcsolataikra. A Németországból kiinduló mozgalmak és szerveződések idehaza erőszakos birodalmi-nagyhatalmi nézőpontú törekvések látszatát keltették. A helyi németekben sokan máris a német birodalom alattvalóit látták, s ehhez nem is volt szükséges azonosulni a Német Birodalomból érkező eszmékkel. A németiség pusztá léte is elegendő volt ahhoz, hogy felzaklassa a helyi társadalmat és politikusokat. Nagy volt a nyugtalanság amiatt, hogy a város nemzetiségi összetétele önmagában ürügyet szolgáltat a hódító „germán óriásnak”, hogy Sopront is bekebelezze. Emiatt nemcsak a németiség kulturális és politikai tevékenységét próbálták kontroll alatt tartani, hanem igyekeztek a kisebbség fizikai jelenlétét és az erről árulkodó népmozgalmi adatokat is zárójelek közé szorítani. A félelem a legváltozatosabb óvintézkedésekre sarkallta a város vezetőit.

Ezek egyik formája a magyarosítás volt. Az etnikai kép módosulásához az asszimiláció mellett a városba költöző tisztviselői csoportok és jelentős számú nyugdíjas letelepedése járult hozzá.⁴⁸ A statisztikai adatokat azonban egyesek kétkedéssel fogadták. Bizalmas jelentések szerint a város lakossága az idetelepeült köztisztviselői karon kívül idegen a magyar kultúrától, ráadásul a népszavazás idején az osztrák gazdasági válság elől ide húzódó német ajkú vállalkozó, gazdálkodó réteg azóta eltávolodott a magyarságtól. Minden adminisztratív eszközt fel kellett tehát használni az etnikai arányok javítására. A polgármester ellenkezése 1936-ban például megghiúsította az akkorra egyébként teljesen egybeépült Sopron és Bánfalva közigazgatási egyesítését.⁴⁹ A szinte egészében németek által lakott falu csatlakozása ugyanis jelentősen rontotta volna a városban a magyarság szempontjából kialakult kedvező helyzetet.

E célok elérésében nem lehetett nélkülözni a fiatal korosztály dinamizmusát. A népszavazás idején főszerepet játszó Bányamérnöki Főiskola hallgatóinak továbbra is nagy szerepe volt a „nemzet erejének gyarapításában”. „... *A főiskola Sopronban maradása, vagy elköltöztetése a nemzeti eszme megerősödését, vagy elbukását jelenti az elszakított végeken...*” – jelentette ki a város polgármestere egyik levelében.⁵⁰ A hallgatói csoportok mellett magától értetődően csatasorba állították más hazafias mozgalmak – legfőképpen harcedzett, és nemzeti szellemiségű ifjakat nevelő cserkész és levente mozgalom – tagjait is. Parragi György, a *Sopronvármegye szerkesztője* lelkesen tudósított arról, hogy Bánfalván a korábban renitenskedő, és a leventemozgalommal szemben nemzetiségi és morális okokból elfogult ifjúság örömmel vonul ki a leventegyakorlatokra. Másként ítélték meg ezeket az eredményeket a német nemzetiség képviselői, a Bleyer Jakab köréhez tartozó újságrókok, akik a *Nation und Staat* című lapban kifogásolták a magyarosító tendenciákat, és a nemzetiséget ért sérelemről cikkeztek.⁵¹ Sokan mégis egyre fontosabbnak tartották a soproni leventeegyesületi élet élénkítését. Az intézmény hívei 1934-ben beadványban fordultak Thurner polgármesterhez, amelyben kifejtették, hogy „... *Sopronban nagyon kívánatos volna egy leventeotthon építése, hisz a város a nyugati végen áll, lakosai nyelvükben rokonok a szomszéd állammal, akik ugyan híresek lettek állampolgári hűségük miatt, de közismert, hogy ez a tény leglőképpen a városvezetőség érdeme.(sic!) Mi lesz akkor, ha ebben a vezetőségben változás áll majd be? Annak, hogy a városban uralkodó szellem nem csap át más irányba, egyik hathatós biztosítéka a hazafias leventenevelés.*”⁵² Számosan elégedetlenek voltak az ifjúság és a főiskola szellemiségével is, és harsányan hirdették, hogy hogyan kell azt tovább javítani. Egyesek azt követelték, hogy a főiskola latin és német nyelvű

„szokáskeveréke” szűnjön meg. „A főiskola hagyományából ki kell gyomlálni minden idegenséget, és színtiszta magyarrá kell azokat átformálni.” Szerzte a világon faji és nemzeti megtisztulás zajlik – vélte a Soproni Hírlap egyik levelezője, aki szerint: „...Nekünk sajnos több a tisztítani valónk, de örömmel látjuk, hogy a faji eszme nálunk is diadalmasan tör előre.”⁵³

A hazafias törekvések szószólói emiatt sokszor maguk is nehezen tudtak vagy akartak különbséget tenni a német veszély elhárítása és a kisebbségi jogok korlátozása között. Sokszor előfordult, hogy a helyi némettség jogos nemzetiségi követeléseiben is a „pángermanizmus” rémét vélték felfedezni. A jelenség persze nem volt sajátosan soproni, de a város földrajzi, illetve geopolitikai helyzetéből adódóan a félelmek itt erősebben törtek a felszínre. (Nem a félelem fűtötte azonban a főiskola hallgatóit, akik például az *Oedenburger Zeitung* nevének *Soproner Zeitungra* történő „magyarosítását” követelték.)⁵⁴

Kitekintés: némettség és szélsőjobboldal a „hűség városában”

A mellőzöttség, a problémák elodázása és a növekvő bizalmatlanság mindeközben elősegítette a soproni némettség politikai sodródását. Közben azonban a politikai erőterében jelentős változás következett be. A csökkenő befolyású szociáldemokraták által is üresen hagyott térbe benyomult a frissebb, sokat ígérő, ráadásul kedvező külpolitikai háttérrel rendelkező nyilaskeresztes irányzat. Ennek legfőbb képviselője a Hubay Kálmán vezette Hungarista Mozgalom (1939. március 15-től Nyilaskeresztes Párt) Sopronban is növekvő népszerűsége tett szert, de megmérettetni csak az 1939-es választásokon tudta magát. Jelöltje akkor Vágó Pál,⁵⁵ a szélsőjobb nemzetiségi problémákra „szakosodott” egyik képviselője.⁵⁶ Feltűnése a nyilasok részéről nem volt véletlen a németek által lakott Sopronban. Vágó a helyi némettség nemzeti érzelmeire apellálva próbálta felépíteni a kampányát. A választási harc idején már foglalkozott a magyarországi német népcsoport, illetve a többi nemzetiség helyzetét rendező átfogó szabályozás gondolatával. A tervezet előkészítése Dr. Leicht József soproni ügyvéd bevonásával el is kezdődött 1939 tavaszán.⁵⁷ A hungarista párt feloszlata után annak számos német nemzetiségű tagja és szimpatizánsa aztán a Volksbundhoz csatlakozott, mellyel a közben nyilaskeresztesekké avansált hungaristák egy ideig jó kapcsolatokat ápoltak. Ez a viszony azonban a választási küzdelem hevében megromlott. Sopronban az országos folyamatoktól eltérően mégis fennmaradt a kapcsolat.

1939 után a soproni németek egyre növekvő számban képviseltették magukat a Volksbund helyi szervezetében.⁵⁸ A taglétszám rohamos emelkedéséhez az is hozzájárult, hogy az agitáció során szőlőműveléshez szükséges rézgálicot, műtrágyát is ígértek a gazdáknak. A szervezet helyi központja, a „Deutsches Haus” mind nagyobb hatást fejtett ki a város német lakosságára. Ennek zöme továbbra sem vált magyarellenessé, csupán nyelvét, szokásait kívánta gyakorolni anélkül, hogy ezért – mint arra példákat láthattunk – megbélyegeznék. A kétségkívül új orientáció azonban a helyi gazdák egyikét-másikat alkalmanként magyarelles kirohanásokra ragadtatta. Az erőszakoskodások nem váltak általánossá, csupán egyedi jelenségekként törtek a felszínre. Egyre több helyi gazdapolgár küldte viszont gyermekét a szervezet iskolájába, ami- ben persze nagy szerepet játszott, hogy oktatással kapcsolatos követeléseiket évekig nem teljesítették.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a soproni városvezetés 1921 után a hűség–hűtlenség absztrakt kategóriát állította politikájának középpontjába. A jelenség mögött egyrészt nagyon is pragmatikus megfontolások álltak, melyek célja a város érdekeinek hatékonyabb képviselése volt. Másrészről azonban a hűség-eszmény problematikus és a helyi társadalom egy részét kirekesztő mintává vált. Ez utóbbi áldozata a soproni németiség, a két háború között bár őrizte nemzeti azonosságát, egy része azonban – köztük is elsősorban az 1921-ben Magyarországot választók csoportja – magyar nyomás alatt kénytelen volt a mindennapi életben elfojtani identitását, hogy hűségét illetően ne merülhessenek fel kételyek. Ez komoly akadályokat gördített a soproni németek csoportkohéziójának kialakulása elé. A jelenség hozzájárult ahhoz, hogy utóbb az Anschluss idején polarizálódott a helyi német közösség, melynek a VDU köré gyűjtött tagjai szecesszionista terveket szőttek, s ebben a – később egyébként félreállított – burgenlandi náci vezetéstől is impulzusokat kaptak.

Jegyzetek

- ¹ Győr–Moson–Sopron Megye Soproni Levéltára (továbbiakban: SL.) Sopron Város Levéltára (továbbiakban: SVLT.) Tanácsi jegyzőkönyvek (továbbiakban: jegyzőkönyvek) 1922. január 2. Lásd „Tisztelem csak a város érdeke és az igazság fog vezetni. A 120 éve született Thurner Mihály polgármester (1878–1952) emlékére. Szerk. Turbuly Éva. Sopron város és a Soproni Levéltár kiadványa. Sopron, 1998. 55.
- ² *Virradat*, 1922. április 2.
- ³ Idézi Hiller István: A soproni egyetemi hallgatók szerepe és hatása a város politikai arculatának alakulásában (1919–1945). *Soproni Szemle* 1989. 4. (Továbbiakban: Hiller, 1989) 291.
- ⁴ Gróf Bethlen István beszéde a soproni népszavazás emlékének törvénybe iktatásáról szóló törvényjavaslat vitája során, a nemzetgyűlés 67. ülésén, 1922. december 7-én.
- ⁵ A történekműsúlyát és következményeit Tormay Cécile például az ország „magyar asszonyainak” nevében a következőképpen fogalmazta meg visszaemlékezésében: „... Minden gondolatom a magyarságáért vívódó Soproné volt, mely akkor nemcsak saját nevében döntött, de döntött valamennyi megszállt magyar város nevében is. Mert ha a soproni népszavazás oda adta volna az ősi várost a rablóknak, vajjon hogyan hinnék el valaha az ellenséges hatalmak, hogy a többi elrablott táj hazavágyódik Magyarországra?” Ld.: Tormay Cécile: *Ave Civitas Fidelissima*. In *Sopron, Civitas Fidelissima* Szerk. Thirring Gusztáv. Sopron, 1925. 96.
- ⁶ Bethlen serlegavató beszéde, 1928. október 15-én. *Soproni Hírlap*, 1928. október 16. Vö. Bethlen István beszédei és írásai. *Válogatott beszédei I–II. kötet*. Budapest, 1933. 267. Génius.
- ⁷ Ullein 1928-ban a párizsi követségen dolgozott.
- ⁸ Ullein-Reviczky Antal levele a külügyminisztériumba, ismeretlen személyhez. Párizs, 1928. április 30. Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) K63 Külügyminisztériumi Levéltár (továbbiakban: K63) 1928-20/7. 225/1928.
- ⁹ 1921-ben a kormány megbízásából Peyer Károly személyesen járt Sopronban és röplap formájában köröztette a párt választmányának 1921. december 8-i határozatát, mely a Magyarország mellett maradásra próbálta rábírní az MSZDP híveit. Lásd Környei Attila: *Sopron és környéke munkásmozgalma 1919. augusztus 1–1924*. Győr, 1982. MSZMP Győr-Sopron megyei Bizottsága. (Továbbiakban: Környei, 1982.) 102.
- ¹⁰ Maga Bethlen is kitért a kérdés nyílt színi megvitatása elől, arra hivatkozva, hogy az ünnepet zavartalanul kell a parlamentnek megülnie. Lásd: A nemzetgyűlés 67. ülése, 1922. december 7.
- ¹¹ Ehhez nagyban hozzájárult természetesen az is, hogy Thurner Mihály polgármester 1919 augusztusa előtt is képes volt megegyezést keresni a baloldallal.
- ¹² *Sopronvármegye*, 1921. december 28. A soproni baloldal a későbbi években is élvezett előnyöket a város speciális helyzetéből adódóan. Polónyi Kálmán a szociáldemokrata párt helyi titkára (aki 1922 decemberében a népszavazás évfordulóján személyesen vezette az MSZDP, valamint brennbergi és soproni munkások küldöttségét Horthy üdvözlésére, 1923 elején például külön felkérést kapott a miniszterelnökségtől, hogy fejtsen ki propagandát a „nemzeti irányú munkásmozgalom” érdekében. Amikor azonban a belügyminisztérium tudomására jutott, hogy Polónyi külföldi (burgenlandi) szociáldemokratákkal is kapcsolatot tart fenn, óvatosságból megvonta tőle a támogatást és rendőrségi megfigyelés alá is helyezte. Környei, 1982. 84. Vö. SL. SVLT IV. 1404. a. Sopron Város Polgármesteri Hivatalának Iratai. Bizalmas Iratok 22 Biz./1923. szept. 1., ill. Österreichisches Staatsarchiv, Archiv

- der Republik, Neues Politisches Archiv (NPA) Karton 795. Nr.28/Na. a Bundespolizei Komissariat Wiener Neustadt jelentése.
- ¹³ Kozma Miklós levele Gömbös Gyulához a legitimitistáknak egy választási paktum létrehozására tett ajánlatáról. In *Iratok az ellenforradalom történetéhez, 1919–1945*. II. köt. A fasiszta rendszer kiépítése és a népnomor Magyarországon. Szerkesztette és a bevezető tanulmány írta Nemes Dezső. A kötet forrásanyagát összeállította és a szerkesztésben részt vett: Karsai Elek. Budapest, 1956. Szikra. 83. sz. 290.
- ¹⁴ Hans Cnobloch jelentése a soproni választásokról, 1922. június 8. ÖStA NPA Karton 17. 140/pol.
- ¹⁵ Klebelsberg formálisan ugyan távolmaradt a trianoni békeszerződés parlamenti ratifikálásától. A soproni kerület választottjaként nem fogadhatta el a békét, hisz ez – akkor még – egyben a városról történő lemondást is jelentette volna. A ratifikáláskor – a többi nyugat-magyarországi képviselővel együtt – elhagyta az üléstermet. A szerződés elutasítása erkölcsi kötelessége volt akkor is, ha egyébként elismerte az aláírás szükségességét. 1921. június 22-én a nyugat-magyarországi terület képviselőivel (Bleyer Jakab, dr. Huber János, Sabel János, Scholz Ödön, Thomas Ferenc, Lingauer Albin), Sigray területi kormánybiztos vezetésével konferencián vett részt, melyen a térség sorsáról tanácskoztak.
- ¹⁶ A polgármester hiába érvelt például a városi tisztviselők és alkalmazottak szolgálati idő kedvezménye érdekében. Az illetékes minisztériumok kedvezőtlenül fogadták a népszavazás sikerét honoráló javaslatot, és csak eseti lehetőséget biztosítottak a kedvezményes nyugdíjra. SL SVLT XIV. 28. Thurner Mihály személyes iratai. 5. d. Hasonlóan hatástalanok maradtak a „civitas fidelissima” érvei választójogi kérdésekben. Az 1925-ös törvény Sopront megfosztotta a titkos szavazás lehetőségétől, miáltal a város elesett egy nyugati polgári demokráciához fűződő jogtól, de ennél is keserűbb érzés volt, hogy a törvény a „legelőkelőbb” városok sorából kiemelte és az alacsonyabb rangú települések szintjére degradálta a leghűségesebb várost.
- ¹⁷ Gróf Bethlen István felszólalása a nemzetgyűlés 67. ülésén, 1922. december 7. Bethlen 1933. 262–263.
- ¹⁸ Uo.
- ¹⁹ Ezt egyébként Burgenland vezetése egyáltalán nem érezte így, és a sopronihoz nagyon hasonló vádakkal illette az osztrák kormányzatot.
- ²⁰ Idézi: Bircher Erzsébet: A helyi politika autonómiájáról (Sopron a két világháború között) In *Házy Jenő emlékkönyv*. Szerk. Dominkovits Péter–Turbuly Éva. Sopron, 1993. 436. Talán ez is közrejátszott abban, hogy a miniszter, 410-40/1929. sz. határozatával elrendelte a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Hittudományi Karának létrehozását Sopronban. Az egyetemi kar idetelepítése rendkívül fontos lépés volt Sopron iskolavárosi funkciójának kiszélesítésében, de ugyanilyen jelentőséggel bírt a gazdasági gondokkal küszködő város általános fejlesztése szempontjából. Az intézmény letelepítése ráadásul új, impozáns épülettel is gazdagította a városképet. A Hittudományi Kar avatására 1930. október 19-én került sor Horthy Miklós kormányzó jelenlétében. Az avatóbeszédet Klebelsberg Kunó kultuszminiszter mondta.
- ²¹ Boronkai Szabolcs: Az 1921. évi népszavazás a korabeli sajtó tükrében. *Soproni Szemle* 2003. 1. 3–19.
- ²² Hiller, 1989. 290–291.
- ²³ ÖStA. NPA. Karton 795. Liasse Ungarn 2/3. fol. 490.
- ²⁴ *Sopronvármegye*, 1931. június 7.
- ²⁵ Thurner belügyminiszteri vizsgálatot kért, mert Esztergomban azt terjesztették, hogy Sopron nyilas város, ahol a polgármester kitűzette a horogkeresztes zászlót a városházára. SL. SVLT. Biz. 1939. 33/1939.
- ²⁶ Pinezich István beszéde a képviselőházban, 1936. június 11.
- ²⁷ *Sopronvármegye*, 1937. november 18.
- ²⁸ Ez például az 1939. évi képviselőválasztások idején 1500 pengő juttatást jelentett egy 25 főből verbuválódott főiskolás csapatnak, ami nem elhanyagolható részét tette ki a Magyar Élet Pártja 20.400 pengős választási kiadásainak. Lásd SL SVLT reponenda. Költségvetési előirányzat a MÉP soproni irodájának előrelátható kiadásairól Sopron város egyéni kerületének választásával kapcsolatban. 1939. május 18.
- ²⁹ *Soproni Hírlap*, 1928. október 14.
- ³⁰ A Németországgal szemben táplált félelmet támasztják alá Thurner következő mondatai: „... a német nacionalizmus, Ausztria hegyláncain is átcsapó dübörgő zajával is bátrabban néznénk szembe, ha a jövőbeni harcokban főiskolások műszaki századai, tanáraik szakképzett vezetése alatt harcolnának, példát és tanítást adva az egyéb foglalkozásúaknak a gáztamadások és géptamadások elhárításában.” Lásd SL SVLT 7536/33kgy. 1933. I. sz. Thurner polgármester Hóman Bálinthoz írott levele, a Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola fenntartásának ügyében, 1933. július 5-én.
- ³¹ A főiskolások mindemellett esetenként (néha a legalkalmatlanabb pillanatokban) kellemetlenségeket okoztak a kormánynak is. 1934-ben Leopold Hennes osztrák követ panaszkodott a soproni erdészeti főiskola hallgatóinak felvonulásán történtek miatt. Az eseményen Ausztriára nézve sértő jelenetek